

שבת

מנוחה ותענוג

מבוא

ביחידה זו נתמקד בשני יסודות מסורתיים של השבת: מנוחת השבת ותענוגות השבת (בלשון המסורת "עונג שבת"), ונראה ששני יסודות מתבטאים בדרכים מגוונות בשבתותיהם של רוב היהודים בישראל בימינו, בין שהם מגדירים את עצמם שומרי מסורת, בין שלא.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו שני מאפיינים המייחדים את השבת: מנוחה ותענוג.
- התלמידים ילמדו חלקים מקידוש ליל שבת ומקידוש יום השבת.
- התלמידים יבינו את הקשר שבין "שבת בראשית" (יום השבת שבסוף שבוע הבריאה) לבין השבת שלנו.
- התלמידים יכירו את "תענוגות השבת" שהציעו חכמינו ויבדקו אם הם מתאימים לימינו.
- התלמידים יאפיינו את המושגים "עונג שבת" ו"מנוחה" במשפחתם.

חלקי היחידה

פתיחה: משחק רביעיות

חלק א: השבת – זכר למעשה בראשית ויום מנוחה

חלק ב: עונג שבת

חלק ג: זמירות שבת

סיום: משימה אישית לשבת

פתיחה- משחק רביעיות

הסבר והוראות להכנת המשחק ראו באתר קרן תל"י (כאן)

קלפים לדוגמה:

שבת	שבת	שבת	שבת
השבת שלי	סיפור (מקור) השבת	מצוות השבת ומנהגיה	זמן השבת ושמותיה
אימא שלי ואני מדליקות נרות שבת.	בתורה מסופר שאלוהים ברא את העולם בשישה ימים, וביום השביעי שבת ולא עשה דבר, לכן נהוג שלא לעבוד ביום שבת.	<ul style="list-style-type: none"> הדלקת נרות שבת (לפני כניסת השבת) קידוש על היין ברכה על שתי חלות מנוחה מעבודה בכיתה אפשר להוסיף:<ul style="list-style-type: none"> בבתי הכנסת אומרים תפילות וברכות מיוחדות וקוראים בתורה את פרשת השבוע.	היום השביעי יום המנוחה שבת

חלק א: השבת – זכר למעשה בראשית ויום מנוחה

1 קידוש ליל שבת ומשימות 4-2

לייחד את השבת ולקדשה:

- תחילה נבחר ש"לקדש" את השבת פירושו לעשות מעשים מיוחדים שיהפכו את יום השבת ליום מיוחד בשבוע, מעשים המבדילים בין השבת לשאר ימי השבוע (בלשון המקרא, משמעות המילה "קדוש" היא נבדל, נפרד).
- אפשר לשאול את התלמידים במה שונה השבת מימי השבוע הרגילים במשפחה שלהם.
- יש לציין שכאשר אנו אומרים שאנו "מקדשים" את השבת, אין אנו אומרים רק שאנו מייחדים אותה. אחרי תקופת המקרא נוסף למילה "לקדש" עוד רובד, ובלשוננו "לקדש" משמעותו לייחד במעשים המעניקים לדבר המקודש מעמד מיוחד, מעמד-על. בשבת פותחים את הסעודה ביין (מעשה שהוא בעצמו חגיגי ומיוחד לשבת). גם בימי חול מקדימים לשתיית היין אמירת ברכה: "בורא פרי הגפן", אך בשבת מוסיפים לברכה זו פסוקים מן התורה, והמכלול הזה (הפסוקים והברכה) נקרא "קידוש".

אילו פסוקים אומרים לפני הברכה "בורא פרי הגפן"?

לימוד הקידוש ליל שבת (יום שישי בערב, עמ' 129).

- תחילה נסביר את מילות הקידוש בעזרת הפירושים שבתחתית הדף, וכן את המשמעות הכללית של הטקסט.

- כדאי לשאול את התלמידים, מדוע, לדעתם, נבחרו דווקא הפסוקים המזכירים את השבת הראשונה, שבת בראשית? (כדי להבהיר את מקור השבת שלנו)

המילה "ויכל" ומשימה 2 (עמ' 130) – משימה 2 היא משימת הבנת הנקרא.

המילה "וישבת" וקטעי "הידעתם?"

● המילה "וישבת" מכניסה לדין את השביתה ממלאכה ואת נושא המנוחה.

● קטעי "הידעתם?" נועדים להרחיב את היריעה:

גם הנצרות והאסלאם מייחדות לאל יום אחד בשבוע, אבל דתות אלו אינן אוסרות על מאמיניהן לעבוד ביום הקדוש שלהם (יום א' בנצרות ויום ו' באסלאם). עם זאת, בחברות מוסלמיות ונוצריות מקובל שלא לעבוד ביום הקדוש ולהקדיש אותו לתפילה, למשפחה ולמנוחה.

חופש הדת וכן הזכות ליום מנוחה מעוגנות בחוק במדינת ישראל.

להעשרה:

אחד המובנים של המילה "מלאכה" הוא סוג מיוחד של עבודה – עבודה יוצרת, עבודה המפיקה תוצר חדש. התלמידים מכירים את המילה מביטויים "חוג מלאכה" או "שיעור מלאכה", ואפשר ללמד אותם מהם "בעלי מלאכה".

המילים "ויברך", המילה "ויקדש" (עמ' 131)

● משימות 3 ו-4 מחזירות את התלמידים להווי שלהם.

הערה דידקטית

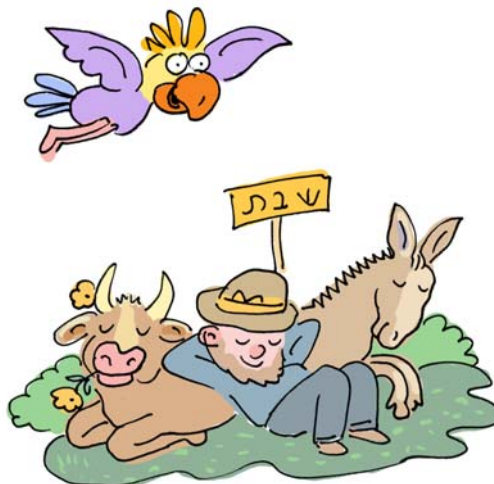
חשוב לדון בתשובות התלמידים במשימות 3 ו-4, ולהדגיש את מגוון האפשרויות לציין את השבת ולייחד אותה.

2 קידוש יום השבת ומשימה 5 (עמ' 132)

הקידוש בליל שבת מתמקד בשביתת האל בשבת הראשונה (בסוף שבוע הבריאה), ואילו הקידוש הנאמר ביום שבת מתמקד באיסור על יהודים לעשות כל מלאכה בשבת, וכן לדרוש מבני ביתם ומבעלי החיים שלהם לעשות כן.

● משימה 5 באה להדגיש את הקשר בין הדרך שבה צוו היהודים לציין את השבת (בכל שבוע), לבין מעשיו של אלוהים בשבת בראשית.

● בעקבות שאלת המחשבה בעמוד 132 אפשר לספר לתלמידים שיש הטוענים שקביעת יום מנוחה שבועי היא אחת התרומות החשובות ביותר של העם היהודי לאנושות. הודות לשבת הרעיון שלכל אדם הזכות לנוח יום אחד בשבוע נראה לנו מובן מאליו. כפי שראינו, רעיון זה אומץ בתרבויות אחרות, אך לצערנו גם היום יש מקומות שבהם הזכות ליום מנוחה אינה נשמרת, ויש אנשים העובדים בכל ימות השבוע, בלי הפסקה.

חלק ב: עונג שבת

1 קריאת הפסוק "וקראת לשבת ענג" (ישעיהו נ"ח, י"ג) עמ' 133

- עד כה התמקדנו במקור השבת ושבתה ממלאכה, במנוחה. אך יש ממד אחר לשבת – היותו יום מענג. בממד הזה עוסק הפסוק.
- המילה "עונג" מוסברת בדברי הבלש.
- להבדיל מדברים שאדם עושה כי זקוק להם לקיומו, יש דברים שאדם עושה כי הם נעימים לו ומוסיפים לו אושר ושמחה. כדאי להבחין בין צרכים בסיסיים והכרחיים לבין הנאות ותענוגים שהופכים את חיינו לנעימים יותר.

2 עונג שבת בתקופת חז"ל ובימינו (עמ' 133-134)

האיורים מתארים כיצד התענגו בשבת בתקופת חז"ל:

ביום השבת:	הכנות לקראת השבת:
ה. אכילת שלוש סעודות חגיגיות	א. רחצה
ו. בילוי יחד – עם משפחה ואורחים	ב. הכנת מאכלים מיוחדים
ז. תפילות בבית הכנסת, התכנסות	ג. לבוש בגדים נאים
הקהילה.	ד. הדלקת נרות בבית

- במהלך ההתבוננות באיורים יש לשאול את התלמידים מה אפשר ללמוד מדברי הדמויות על אורח החיים בתקופת חז"ל, בימי החול ובשבת, ורצוי לציין את הנקודות האלה:
– בתקופה ההיא לא היו מים זורמים בבתיים (שאבו מים מבארות), ובוודאי שלא היו מקלחות בתוך הבתים, אלא היו הולכים לבית מרחץ משותף לכל הקהילה. ולכן היו מתרחצים רק בעת הצורך (כשהיו מתלכלכים במיוחד), ולקראת שבת.
– בתקופה זו לא היה חשמל, ואת הבתים האירו בעזרת נרות. מכיוון שהנרות היו יקרים, לא הדליקו נרות בכל ערב, אלא ישבו בחושך או שכבו לישון... אך בליל שבת היו בתי היהודים מוארים.
– בגדים ואוכל לא היו מצויים בשפע ונגישים כמו בימינו, ולכן במשך השבוע חיו בצנעה ורק בשבת אכלו מאכלים יקרים יותר ולבשו בגדים חגיגיים יותר (לפי יכולתו הכספית של כל אחד).
- נפנה את התלמידים ל**משימה 6** (משימת הפנמה).

שאלות המחשבה בעמוד זה נועדו לקשר את הנלמד לחווייתיהם של התלמידים. גם כאן חשוב להקפיד שהשיחה בעקבות השאלות תתנהל באווירה פתוחה וסובלנית.

3 אוירת השבת

השיר "ליל השבת והדבר הנפלא" מאת יהודה עמיחי

- החלק הראשון של השיר מציג מה קורה בשבת בבית. מהדברים הקטנים האלה נוצר דבר גדול ועוטף – אוירת השבת, והיא המתוארת בית השני של השיר.
- החלק השני של השיר שונה מאוד מהראשון. אין בו רשימה מוחשית אלא תיאור סיפורי (כמעט אגדי) המדמה את אוירת השבת לכדור זוהר העוטף את המשפחה ושת ב"מלכות השבת".
- הקדמת תיאור "החפצים" בבית הראשון (הנרות, החלות כוס היין) לתיאור אוירת השבת בבית השני פירושה שחפצים האלה הם היוצרים את האווירה שחווה המשורר בקרב משפחתו בערבי שבת.
- הפנו את התלמידים למשימה 7.

בכיתות מתקדמות אפשר להסב את תשומת לב התלמידים לכך שהבית הראשון מתאר דברים קטנים, כביכול, מעין "רשימת מכולת" בשורות קצרות. לעומת זאת, אוירת השבת וכל התחושות שהיא מעלה (בבית השני) כתובות במשפטים ארוכים יותר ובשורות ארוכות יותר. וכך גם המראה הגרפי של השיר משקף את תוכנו.

- **הקבלה בין אוירת השבת לכדור קסום** – הפנו את התלמידים למשימה 8 כדאי לסייע לתלמידים להבין טוב יותר את ההקבלה הזאת בעזרת שאלות, כגון:
  - אנו מצפים בחשק לבוא השבת בכל ימי השבוע, האם יש גם ציפייה כזאת לבוא הכדור? איפה זה נאמר בשיר?
  - יום השבת הוא יום של יחד משפחתי. מי נכנס עם המשורר לתוך הכדור? סביב מה מתכנסים בני המשפחה, הן בשבת, הן בכדור? (סביב החלות, הנרות וכוס היין)
  - יום השבת הוא יום נפרד מכל ימי השבוע, כאילו סוגרים את הדלת ומשאירים את היום-יום ואת עיסוקינו הרגילים בחוץ. מה קורה לבני המשפחה כאשר הם נכנסים לתוך הכדור? האם גם הם נבדלים ממה שיש בחוץ? (לכדור יש דופן, והיא מעין מחיצה) ממה הם מתנתקים?
  - הכדור עף לאט ומרחף מעל העולם. האם מאפיינים אלו מאפיינים גם את השבת? (יום שבת הוא יום שקט, אטי, בלי טרדות, שונה מאוד מכל הימים האחרים)

4 זמירות שבת

המנהג לשיר זמירות שבת (שירי שבת)

זהו אחד המנהגים המוסיפיים לעונג השבת. שאלו את התלמידים כיצד השירה של שירי שבת (ושל שירים בכלל) תורמת ליצירת האווירה הנעימה (היא יוצרת חוויה אסתטית, ותחושה של יחד).

- כדאי להשמיע את השיר "מה ידידות מנוחתך" לתלמידים. להשמעת ביצוע עליז וקצבי של השיר לחצו [כאן](#).
- בחוברת הבאנו רק בית אחד מתוך השיר, אך גם בו יש כמה מילים הדורשות הסבר, וכדאי לקרוא עם התלמידים את פירושי המילים האלה. בעניין המילה "תכל": רצוי להזכיר שפגשנו את המילה "ויכל" כשלמדנו את הקידוש: "ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה". יהודה עמיחי הזכיר בשירו את "שבת המלכה", וגם כאן מוזכר הדימוי הזה.
- השיר מדבר על שני האפיונים של השבת שעסקנו בהם ביחידה: מנוחה ועונג. הזמינו את התלמידים למצוא היכן הם מוזכרים בשיר:
  - השביתה מעבודה והמנוחה – "מה ידידות מנוחתך", "ותכל כל העבודות" ו"לא תעשו מלאכה".
  - העונג – "לבוש בגדי חמודות", "להדליק נר בברכה" ו"להתענג בתענוגים ברבורים ושלו ודגים".

משימת סיום

לימוד הפתגם "שינה בשבת תענוג" והתנסות מעשית (בעיקר של ההורים!)